

Lažne vesti tokom pandemije KOVIDA-19 i njihov uticaj na Kosovo

Od javljanja prvih slučajeva KOVIDA-19 pa do danas, pored suočavanja sa infekcijom, sve zemlje su morale da se suoče i sa izazovom lažnih vesti u vezi sa pandemijom.

Lažne vesti se definišu kao „lažne informacije predstavljene kao vesti, za koje je autor znao da su bile lažne i namerno ih je raspodelio radi političkog uticaja ili finansijske dobiti za sebe ili druge“.¹ Međutim, lažne vesti ne šire namerno samo mediji, društvene mreže ili pojedinci. Lažne vesti se mogu širiti i nesvesno.

Od početka pandemije KOVIDA-19, generalni sekretar UN i drugi visoki zvaničnici UN i njihove institucije pozivali su da se obrati pažnja na izazov „infodemije“, odnosno na dezinformacije u vezi sa pandemijom KOVIDA-19. Prema rečima generalnog sekretara UN, „širenjem KOVIDA-19, krenuo je cunami dezinformacija, mržnje, skandala i zastrašivanja“.² Posledično, postoji potreba da države razviju strategije kako bi umanjile širenje lažnih vesti. Dakle, 132 države članice UN potpisale su **deklaraciju** u službi ovog cilja, o rizicima „infodemije“ o korona virusu i posvećenosti borbi protiv nje. Dezinformacije o KOVIDU-19 počele su „mitom o lekovima za izlečenje od KOVIDA-19“ i informacijama o tome kako ga koristiti, kao što je „dezinfekcija tela alkoholom, i konzumiranje belog luka koji sprečava infekciju KOVIDA-19, upotreba ultraljubičastih talasa ubija virus“³ itd.

Pored mitova o poretku KOVIDA-19, otkriće anti-kovid vakcine stvorilo je prostor za širenje lažnih vesti o nuspojavama vakcine. Kosovo je takođe pogođeno ovim dezinformacijama. Neki od komentara na sajtu Nacionalnog instituta za javno zdravlje (NIJZ) su: „Prestanite da lažete, ovom vakcinom ne možete ni sebe da zaštitite“, „Vakcina uništava vašu budućnost“, „Ko može da mi garantuje da neće biti posledica nakon

1 Demokratija Plus & Konrad Adenauer Stiftung „Lažne vesti, pretnja po demokratiju“, (2019). Dostupno na: <https://dpl.us/acw>

2 United States Mission to the United Nations „Inter-regional declaration on „Infodemia“ in the context of COVID-19 (2020). Dostupno na <https://dpl.us/t02>

3 World Health Organization „12 myths about COVID-19“. Dostupno na <https://dpl.us/kpo>

što je uzmem?“ itd. Pored ovakvih komentara, antivakcinaške grupe su kreirane na Fejsbuku, pozivajući na nevakcinaciju. Jedna od ovih grupa se zove „Vaccine discussion“. Većina profila u ovoj grupi je lažna, čak je i fotografija profila lažna, a nije jasno ko stoji iza njih. Ova vrsta grupe ima oko hiljadu članova i pored video zapisa i fotografija koje se raspodeljuju i navodno prikazuju prisilnu vakcinaciju ljudi u različitim delovima sveta, ova grupa poziva i na izbegavanje informacija plasiranih u medijima, u potrazi za drugim informativnim alternativama. Jedna od objava: „Uzmite 2 vakcine i trombozu besplatno“ ima 109 lajkova i 263 puta je podeljena. U ovoj grupi postoje i objave u kojima se tvrdi da anti-kovid vakcina sadrži virus KOVID-19, i koje pozivaju članove grupe koji su primili vakcinu, ali su imali neželjene efekte, da umotaju ruku u aluminijumsku foliju, kako bi sprečili infiltrirajuće „talase“.

Kako navodi GeoPost, organizacija koja se bavi stranim uticajem na Zapadnom Balkanu, na Kosovu je svog uticaja imala i ruska propaganda sa dezinformacijama o vakcinama protiv kovida-19. Njen direktor, Gynen Venhari, istakao je da „izvor većine dezinformacija o vakcinama potiče iz propagandne mašinerije ruske vlade, koja gaji i eksploatiše takozvane strane „korisne idiote“ protiv vakcina, nanoseći značajnu štetu građanima zapadnih zemalja“.⁴ Gorepomenute grupe ovog tipa, prema g. Venhariju, nastaju usled interesa ruskih državnih aktera. Da bi smanjio mogućnost osnivanja takvih grupa, Fejsbuk je ugasio rusku dezinformacionu mrežu koja je širila lažne vesti o vakcinama protiv KOVIDA-19. Fejsbuk je operaciju označio kao „fabriku dezinformacija“ koja nastoji da legitimiše lažne tvrdnje o vakcini.

Pored formiranja grupa, onlajn mediji na Kosovu takođe imaju tendenciju da šire dezinformacije, a prema istraživanju pod nazivom „Praćenje neregularnog informisanja na Kosovu“⁵ koje je realizovao Nacionalni demokratski institut (NDI), od marta 2020. do februara 2021. godine, broj od 3613 objava u onlajn medijima sadržao je neregularne informacije. Prema ovoj studiji, na Kosovu su se tokom pandemije, društvenim mrežama širile brojne teorije zavere koje govore o „leku“ za virus. Ove objave su dostigle veliki broj lajkova. Na primer, članak koji je lažno tvrdio da postoji novi lek koji ljudsko telo može apsorbovati i zaustaviti KOVID-19 u roku od 24 sata imao je 668.700 pregleda i dva puta je podeljen na društvenim mrežama.⁶ Prema ovom istraživanju, 2020. godine vest na Fejsbuku koja pokazuje da PCR test otkriva samo infekciju, ali ne i ko ju je uzrokovao, podeljena je 108 puta na ovoj društvenoj mreži i lajkovalo ju je 111.000 ljudi.⁷ Na Fejsbuku se pojavila još jedna lažna vest da su osobe zaražene KOVIDOM-19 prisilno smeštene u bolničke sobe i ubijene, što je objava podeljena 890 puta, a lajkovalo je 83.000 ljudi.⁸

Povećana sumnja u vakcine i izlaganje lažnim vestima nastupa usled neinformisanosti građana o važnosti vakcinacije i mogućim neželjenim efektima. Interesovanje i radoznalost da saznaju više o vakcinama tera građane da veruju svakoj vesti koja se pojavi na ovu temu, bez ikakve provere njene istinitosti. Posledice ovakvih vesti mogu biti uzrok anksioznosti i stresa, sumnji u imunizaciju i totalnog bojkota anti-kovid vakcine, što zauzvrat dovodi do daljeg širenja virusa, i pojave sve većeg broja novih sorti. Prema istraživačima Svetske zdravstvene organizacije, „u svetu je bilo najmanje 800 smrtnih slučajeva zbog dezinformacija u vezi sa KOVIDOM-19“.⁹

„Uzmite 2 vakcine i trombozu besplatno“ ima

109 lajkova, i

263 puta je podeljena

⁴ Telegraf.com „Ruske propagandne grupe na društvenim mrežama protiv vakcinacije na Kosovu“, (2021). Dostupno na <https://dpl.us/1sz>

⁵ NDI „Monitoring of irregular information in Kosovo“, (2021). Dostupno na <https://dpl.us/7q7>

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

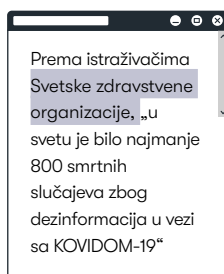
⁸ Ibidem.

⁹ Newsy „How to identify pandemic news online“. (2021). Dostupno na <https://dpl.us/fac>

Borba protiv lažnih vesti i pružanje tačnih informacija građanima u vezi sa pandemijom KOVIDA-19 jedan je od prioriteta Vlade Kurti 2. Vladin program navodi da će „Ministarstvo zdravlja kontinuirano razvijati komunikacione strategije za delotvorno i konkretno informisanje građana, koje će biti pretočene u kampanju, ne samo za pandemiju KOVIDA-19. Kampanja će pružiti tačne informacije, kako bi se sprečile lažne vesti o pandemiji, obraćajući posebnu pažnju na mentalno zdravlje.¹⁰ Prema Ministarstvu zdravlja, ono treba da pripremi kampanju odnosa sa javnošću uz podršku Japanske agencije za međunarodnu saradnju .¹¹

Međutim, glavni izazov ostaje brzo širenje takvih lažnih vesti i nemogućnost kontrole. Kako građani tako i institucije praktično nemaju nikakvu mogućnost da provere vesti, kao istinite i lažne, a kako medijska kontrola izveštavanja nije demokratski metod, važno je koristiti zakonske mehanizme za sankcionisanje širenja dezinformacija. Mehanizmi za sankcionisanje medija su Nezavisna komisija za medije (NKM) ustanovljena zakonom¹² kao nezavisna institucija podređena Skupštini Kosova koja se bavi kršenjima tradicionalnih medija kao što su TV i radio. Međutim, pošto problem sa lažnim vestima nije vezan za tradicionalne medije imajući u vidu da one nastaju i šire se sa društvenih medija i različitih veb-sajtova, uloga NKM-a u ovom pogledu je ograničena. Druga institucija koja služi kao žalbeni mehanizam, koja razmatra žalbe u vezi sa povredama Kodeksa štampe od strane medija (uključujući i onlajn medije), je Savet za štampu Kosova (SŠK). SŠK je samoregulatorno telo ustanovljeno za i od strane štampanih medija. Prema Kodeksu ponašanja SŠK-a „1. Novinari i urednici poštuju činjeničnu istinu i pravo javnosti da zna istinu. 2. „Novinari i njihove publikacije imaju profesionalnu obaveznu da odmah isprave svaku objavljenu informaciju za koju se utvrdi da je netačna.¹³ U slučaju kršenja ovih principa, SŠK izdaje mišljenje, koje je sudski prihvaćen dokaz u predmetima klevete ili uvrede. Na početku pandemije, SŠK je pozvao štampane medije da provere informacije iz zvaničnih izvora prilikom izveštavanja o pandemiji, a „U slučaju širenja lažnih vesti, SŠK je pozvao medije da objave demant i osude, i da ih prepoznaju kao lažne informacije.”¹⁴

Međutim, prema rečima direktora SŠK-a Imera Mushkolaja, tokom 2021. godine nije bilo pritužbi građana na lažne vesti. „U nedostatku pritužbi građana, SŠK nema mogućnost da preduzme mere protiv lažnih sadržaja, lažnih vesti, ali i lažnih linkova, profila i veb adresa“, istakao je Mushkolaj.¹⁵ Jedan od razloga izostanka pritužbi građana je nesposobnost građana da naprave razliku između lažnih i istinitih vesti. Iz tog razloga, važno je da institucije poput Vlade Kosova, Ministarstva zdravlja i Nacionalnog instituta za javno zdravlje (NIJZ) izrade priručnike kojima će građane informisati o razlici između lažnih i istinitih vesti. Ove institucije do sada nisu učinile dovoljno na tom planu, imajući u vidu da je Ministarstvo zdravlja imalo samo kampanje informisanja i podizanja svesti o vakcinaciji, ali ne i kampanju za sprečavanje i „imunizaciju“ građana od lažnih vesti. S tim u vezi, mediji imaju važnu ulogu, kao prenosnici vesti i informacija, a odgovornost u tom pogledu pada posebno na urednike informativnih sadržaja koji moraju da obezbede da se vest zasniva na činjenicama i da ne dozvole širenje lažnih vesti i dezinformacija, posebno u vreme pandemije.

10 Program Vlade 2021-2025 (2021). Dostupan na <https://dpl.us/wjs>

11 Sastanak sa Faikom Hotijem, Odeljenje za komunikacije, Ministarstvo zdravlja, 15.10.2021.

12 Zakon br. 04/L-044 o Nezavisnoj komisiji za medije, dostupan na: <https://bit.ly/3b0RzzC>

13 Savet za štampu Kosova (SŠK) „Kosovski kodeks štampe“, (2019). Dostupan na <https://dpl.us/uyu>

14 Savet za štampu Kosova (SŠK) „Preporuke o tome kako izveštavati o KOVIDU-19“, (2019). Dostupno na <https://dpl.us/pfd>

15 Kallxo.com „Nema žalbi na lažne vesti u medijima, SŠK podstiče građane da izjave žalbe“, (2019). Dostupno na <https://dpl.us/rm0>

Preporuke:

- Ministarstvo zdravlja bi trebalo da u saradnji sa SŠK-om, uz podršku donatorskih agencija, osmisli komunikacionu kampanju u čijem bi središtu bili dezinformacije i uticaj lažnih vesti u sprezi sa KOVIDOM-19.
- Kampanja bi trebalo da ilustruje slučajeve koji pokazuju kako napraviti razliku između istinitih i lažnih vesti i osmisli aktivnosti usmerene ka mladima, kako bi se sprečilo stvaranje i distribucija dezinformacija i lažnih vesti o KOVIDU-19. Treba koristiti ilustracije, scenarije kako bi se građani bolje uverili u prednosti vakcinacije i pripremili u odnosu na lažne vesti i dezinformacije.
- Kampanja treba da bude ciljana, na primer, usmerena na mlade, ili medije, određeni region, određenu starosnu grupu i da u skladu sa tim prenosi svoje poruke. Kao takve, treba ograničiti kampanje kroz koje se prenose opšte poruke opštoj publici.
- Ministarstvo zdravlja, SŠK i Kosovska policija bi trebalo da ostvare tesnu saradnju u identifikovanju lažnih vesti, uključujući izvore lažnih vesti i da koordiniraju borbu protiv lažnih vesti i dezinformacija.
- SŠK bi trebalo da kontinuirano radi sa onlajn medijima kako bi sprečio objavljivanje dezinformacija i lažnih vesti iz prevedenih članaka iz međunarodnih medija.
- Ministarstvo zdravlja i SŠK bi trebalo da rade sa Kosovskom policijom kako bi je obavestili o slučajevima lažnih vesti kreiranih ili podeljenih putem lažnih naloga na Fejsbuku. Kosovska policija bi nakon toga trebalo da prijavi takve slučajeve Fejsbuku, kako bi on zatvorio takve naloge i uklonio lažne vesti sa Fejsbuka.
- Ministarstvo zdravlja, uz podršku donatorskih agencija, bi trebalo da izradi uputstva za informisanje građana o lažnim vestima tokom pandemije, ublažavajući njihov efekat po proces vakcinacije.
- Edukacija i onlajn obuka o lažnim vestima treba da budu dostupni građanima. Dobar primer može biti D+ platforma o lažnim vestima na kojoj možete saznati nešto više o razlikama između istinitih i lažnih vesti. <https://fakenews.dplus.org>

